

М. Шекір

Микола Шекір

ПРО ПРОЩАННЯ З ШЕВЧЕНКОМ У МОСКВІ

Видатні українці, котрі жили в Москві, підтримували добрі стосунки чи не з усією передовою громадськістю Москви та охоче вводили в її кола Т.Г.Шевченка.

У московських знайомствах Шевченка неоціненну роль відіграв видатний актор М.Щепкін. Вперше вони побачилися в Києві 1843 р. Але ще до цього актор багато чув про талановитого молодого земляка, про його тяжке дитинство та юність. М.Щепкін був одним із перших, хто розпізнав у молодому авторі великого поета, майстерно читав його вірші в літературних гуртках Москви. Впродовж усього життя Шевченко і Щепкін були пов'язані між собою міцними узами духовного братерства, обидва безмежно любили Україну, належали до її народу, обидва вийшли із середовища кріпосного люду й досягли визнання силою свого природнього генія.

У Шевченка було багато знайомих серед викладачів Московського університету. Це передусім професор О.Бодянський, широковідомий у наукових колах славіст, видавець першоджерел з української минувшини. Під час своїх приїздів до Москви поет зустрічався з ним, став його великим приятелем та шанувальником. О.Бодянський передавав засланому поетові історичну літературу, допомагав коштами. Шевченко відвідував московського історика та археолога І.Забеліна, який працював в Оружейній палаті та водночас був головним редактором "Московских губернских новостей". Бачився також із декабристом князем С.Волконським після повернення того з Сибіру.

Шевченко був знайомий із письменником С.Аксаковим — відомим слов'янофілом, який працював цензором, а потім і головою московського цензурного комітету, котрий сприяв виданню в Москві творів Г.Квітки-Основ'яненка й П.Куліша. Аксаков високо оцінював його творчість.

У Москві мешкав старий приятель українського поета А.Мокрицький, товариш по майстерні К.Брюллова, земляк, академік малярства, якого Шевченко відвідав після заслання.

З літератури можна довідатись, що сумну звістку про смерть Кобзаря в Москві дізналися від Бодянського. 1 березня 1861 р. (за ст. ст.) газета "Московский курьер" опублікувала невеличку нотатку, в якій, зокрема, говорилося: "О.М.Бодянский сообщил нам полученное им из Петербурга, 26 февраля, телеграфное известие о кончине Т.Г.Шевченка, последовавшей в воскресенье утром...".

Як писав біограф поета М.Чалий у своїх спогадах, у день смерті поета земляки зібралися в його друга й душеприказчика М.Лазаревського. Вони обговорювали питання увічнення пам'яті померлого. Першим пунктом ухвалили перевезти його тіло в Україну згідно з поетичним заповітом. З урахуванням цього відбулося поховання на Смоленському цвинтарі Петербурга. Домовину опустили в спеціально виготовлений свинцевий ящик. Ще 6-го квітня (тут і далі вжито старий стиль) клопотаннями друзів поета, головнo М.Лазаревського, отримано дозвіл на перевезення тіла Шевченка в Україну. Але було вирішено дочекатися весни, коли обсохнуть шляхи, бо Київ тоді ще не був сполучений з Петербургом залізницею. Поїзди ходили тільки до Москви, а вже звідси потрібно було діставатися кіньми.

Супроводжувати домовину Кобзаря з Петербурга доручили молодим українцям О.Лазаревському та Г.Честахівському. Обидва багато допомагали поетові, особливо під час його хвороби.

Слово і Час. 2004. №3

Олександр — один із шести братів Лазаревських, з якими приятелював Шевченко. В своїх спогадах О.Лазаревський пише, як відбулося їхнє знайомство. Після повернення з заслання поет поселився на квартирі його старшого брата Михайла, на Мойці, в будинку графа Уварова. В ньому, але окремо, разом з іншим, молодшим братом-студентом, мешкав Олександр. Це було приміщення, що належало до музею та бібліотеки гр. Уварова, які перебували під доглядом Олександра. Брати разом з Шевченком столувалися в Михайла. Закінчивши навчання, влітку 1858 р. Олександр разом з музеєм та бібліотекою графа переїздить до Москви, але повертається назад 1860 р. У цей час Шевченко вже жив в Академії мистецтв, а брат Михайло зняв квартиру навпроти. Олександр знову став щодня зустрічатися з поетом, бо обидва обідали в Михайла.

Григорій Честахівський приїхав до Петербурга вчитися живопису. Але талант його виявився невеликим, і він став заробляти на життя канцелярською службою в капітулі орденів. З Шевченком познайомився в 1858 р. і дуже з ним зблизився, спочатку завдяки задушевному виконанню українських пісень. Поет також цінував палку прихильність молодого друга до своєї творчості; Григорій був його частим та бажаним гостем. Потім став розпорядником перевезення тіла Шевченка в Україну, ініціатором перепоховання його на Чернечій горі.

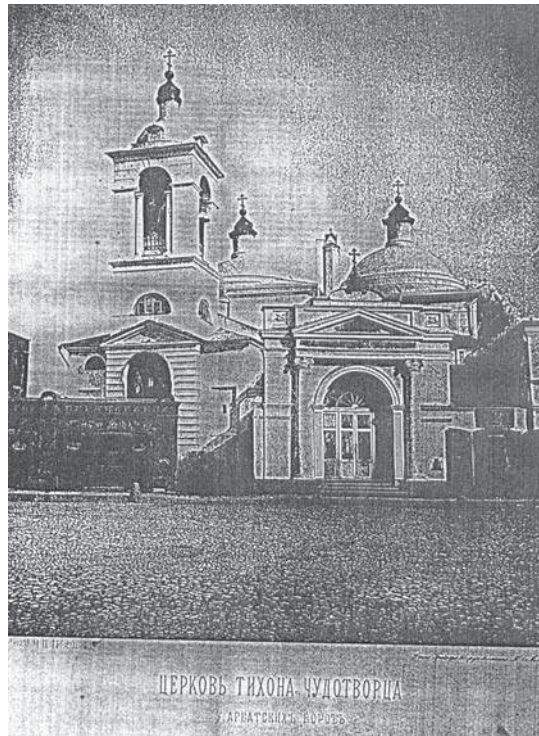
Очевидно, О.Бодянському було також передано повідомлення про перевезення залізницею до Москви труни з тілом поета. А він вже дав знати землякам, мабуть, у першу чергу студентам та друзям покійного з Московського університету, іншим знайомим.

За згадкою Григорія, прибули вони після від'їзду з Петербурга вранці 27 квітня. Дійсно, як нами встановлено, Миколаївською залізницею ходило два поїзди, один із них називався поштовим і приходив до Москви о 8 год. ранку. Свинцевий ящик із труною поета перевезено саме ним. Достовірні відомості про зустріч на вокзалі домовини Шевченка в Москві можуть дати учасники цих заходів. На сьогодні відомі лише відповідні спогади О.Лазаревського та Г.Честахівського. Всі інші — перекази з других рук, тому не завжди правдоподібні.

У багатьох публікаціях ідеться про "урочисту зустріч" домовини Шевченка на Московському вокзалі. Але про цю зустріч ніяких спогадів не залишено. Та й чи могла її дозволити тодішня міська влада? Чимало московських друзів та знайомих поета могли і не знати про перевезення труни з його тілом. Нами ретельно вивчені всі газети того часу, зокрема й московські видання, але в жодній про цей факт не повідомлялося.

Г.Честахівський відзначав, що жалобний кортеж із вокзалу попрямував до церкви Тихона, що на Арбаті. В ній домовину було залишено на ніч. А тим часом Честахівський зайнявся підготовкою належного фургона та клопотами щодо зміни поштових коней на проміжних станціях. Без сумніву, що йому допомагали з української колонії. Чому вибрано церкву Тихона для тимчасового встановлення труни? Можливо, настоятель останньої був земляком та цінував творчість поета, або тому, що вона була розташована в напрямку шляху на Київ.

Про останнє прощання з покійним Кобзарем згадує Честахівський: "В церкві телу поета кланялись О.М.Бодянский с Н.С.Тихонравовым (хорошо его помню по хромоте). Других посетителей из тогдашнего московского учено-литературного мира что-то не помним; кажется,

их и не было”. (Російський літературознавець Микола Савич Тихонравов у 1858 р. разом із Шевченком та ін. надрукував лист-протест у газеті “Санкт-Петербургские ведомости” та в журналі “Русский вестник” проти антисемітського виступу журналу “Иллюстрация”.)

Багато з написаного про прощання з прахом Кобзаря в Москві викликає сумніви. Часто посилаються на О.Бодяньського та М.Тихонравова, які нібито відзначали велику кількість народу, що приходила прощатись із Шевченком до церкви. Але при цьому посилення на першоджерела відсутні. Зі спогадів Честахівського можна зробити висновок, що, крім О.Бодяньського та М.Тихонравова, інших московських тодішніх учених та літераторів у церкві не було. Якщо багатьох із них Честахівський міг не знати, то навряд чи не запам’ятав би він актора М.Щепкіна або ж приятельку Шевченка княжну В.Рєпніну.

Хто ж усе-таки організував зустріч труни з тілом поета на вокзалі, перевезення її до церкви на Арбаті, панахиду по небіжчику, його проводи за місто? Можна тільки спиратися на припущення. За життя Шевченка його вірші в Москві переважно розповсюджувалися в списках та гектографічних відбитках. Займалися цим студентські гуртки демократичного спрямування, в основному Московського університету. В 1856 р. в цьому закладі утворено гурток “Вертеп”, до якого входили М.Свириденко, О.Котляревський, П.Єфименко. Встановлено, що “Вертеп” розповсюджував твори Шевченка. Скоро організацію розгромили, а замість неї виникло кілька нових. Так з’явилась “Библиотека казанских студентов”, до якої в 1859 р. вступив Андрущенко. Збиралися студенти щонеділі, на внески вони випикували книжки та журнали, розповсюджували вірші в списках. Андрущенко займався поширенням віршів Шевченка. Більш широкою була мета студентського гуртка Аргіропуло-Зайчневського. Тут захоплювалися передусім західноєвропейською літературою, особливо науковою. Входило до нього 40–50 осіб, у тому числі позауніверситетська демократична молодь. На зібрані кошти легально та нелегально робилися переклади як самими гуртківцями, так і мобілізованими родичами. Гурток розповсюджував також твори Шевченка, розсилав українські книжки.

Перикл Аргіропуло — син грецького консула в Константинополі, Петро Зайчневський — син рязанського дворянина. Українофільську течію в діяльності гуртка представляв Л.Яценко — досить енергійний пропагандист не тільки серед земляків у Москві, а й на батьківщині. Гуртку допомагав, наприклад, розповсюджувати українську літературу вчитель чернігівської гімназії І.Дорошенко. Л.Яценко активно виступав за створення товариства, яке б займалося поширенням грамоти в народі, листувався з “вертепником” П.Єфименком. Представник гуртка Аргіропуло-Зайчневського М.Петровський, який приїхав до Петербурга налагоджувати зв’язки з місцевим студентством, був у жалобній процесії, коли ховали Шевченка. В квітні 1861 р. під час обшуку у Л.Яценка знайдено багато нелегальних літографованих творів Шевченка. Наприкінці літа 1861 р. арештували П.Аргіропуло та П.Зайчневського, у них виявилось 59 екземплярів віршів Шевченка.

За спогадами Г.Честахівського, труну з тілом Кобзаря залишили в церкві Тихона на ніч — тобто з 27 на 28 квітня. Кілька слів про саму церкву Тихона (Амафунського). Збудована вона на Арбатській площі в стилі ампір, освячена в присутності царівни Софії в 1869 р., на початку ХХ ст. перебудовувалась. У 1933 р. була знесена радянською владою, бо стояла на урядовій трасі, якою їздив Сталін на Волинську дачу. На місці церкви нині — вестибюль станції метро “Арбатська” (старий).

Г.Честахівський вважає невірною розповідь М.Білозерського, котру останній нібито почув од М.Лазаревського, про те, що у Москві “домовина Шевченка стояла за містом на подвір’ї якогось столяра, серед купи стружок”. На нашу думку, щось подібне могло бути. З церкви Тихона за місто домовину проводжали шанувальники поета. При виїзді з Москви, вірогідно, могло відбутися їхнє останнє прощання з Шевченком. Чому саме “на подвір’ї якогось столяра”? Очевидно, тому, що потрібно було тут технічно підготувати перевезення домовини київським шляхом.

м. Москва